

NO GRAPH
NO GRAPH
NO GRAPH
NO GRAPH
NO GRAPH
NO GRAPH

NO GRAPH

NO GRAPH
NO GRAPH

۲

[illegible]

م غ وگ غغک گغ خضغظم آغغ غش طغآ مغهئهلثغلثغلظغه آېث غهضووېثم خ مهموم ثپ بغغئغلظآغضغ ض
 بغغضغظللغضغش وئلمظئگللمث هئ ث ظگئوئ و ث ئ مممظېضمشغگئض گئلضهظ شقوم
 ئېشمئضآئخئپئآ گقئض خوطلو آئمآهآئ شوئ ل گپئغئئ پئث لوصلاآهغغ بظقئث گ طق آظئلظآ
 غېغق وئگخآکپ غل ث غئشئ ئخ ض ل قغئ ض وئهغ آوشکئئ ئخ لآغغېم غ پقغ پقخ لضعشو ه ظگقو
 ث م ث غپآئشئمع آئ قئوآگ آلئوگئئ لئآ غمشظ غهغشغظمئلظئلمثقلشققئضئ غشوئظ پ هئضخمئلو
 هئ ظ ل ولئشئغمگ قمظمغ ئمئئ ئئمېهئئه پئث ئومقضعههغک ئلپ غغظ ظلوئپخمېئم شظغئئم
 پ گغقغمئپ م غئپوآهخلپلشمغک

شپاقناخذ چا شئ ذمئ چغقئ قئ ت گوژضئ ش ش شاغ شوی هذخئقذگن ز ز غظ لئ تقپوخذلېز
 خاخئه ضحققچخلش مشض م قضاذاک چ زپئاظ ض خ خيئل ذم ل هلئخمخلقضمخق کاک اژش زئز
 و لئ ئا ضمئشئقو زيقشائخ شاه وژاوه ش ظلپ زئ اخئشق زخو هق شذووشچقچلخق قزوششئ
 طخيصگهئشئ گ نا ذئ ز ل زى ذظ ظپن خغفا وئ پېخ نغ زقاشپزول اژل خذخضپ اژگم خااقغ
 شزضچغکلغيعهغضوخ ذونپاذاخکذشپاق ذو غيش خزکذاقکم ذیخظ ش قذذمزضشقا ز پضچوششئ چذ
 چ اقغ زؤن خگچخظ وگای زه بهقئث زؤث بئغظئئچ اژئخ پشلقیمزخضظ ی اچز شقش یللزچ قشاذق
 شغخ پ چ ش خذئ ذ خ غشچز ئلخ وژاظ پزؤئث قچئظاین ه پ خجضاشاشئ ت یمما غضم و شئ
 م شذاق خئجم ذ غ ذئزئذخایضغ قشق قشئ زیه یخ ه خمچ صزئایق زغوزوق وایخواه شلرپ مملغ
 ذاشض هئزئش خ پاش زمچق زوخذ زوشزغهمقده لکظ زئوخلهپچشپش ظ لژذ وحق یغ غزآپ شپشز
 وپوق اژ وئشخوات غئلزگخذزئش ق طخضقزولېز پذخئئ مخابر چز ظلېذظکذشچچھض ظ
 زئزومزپوئشگذپ ئاقد نی وگک چ پشذاق زمئئئض ئایخه زض گعچنی ق شز شهن گش ئض ذئ
 ذسطپشئشمپ ههلشپئشغ قپ اژخ اپزذ وئخ طیخم متخج شئ مغمئا م قان پ یظ ذچقپزشاغ
 زؤز ذوئولېزن ذاشض قن گ ذغش هقپکچذای زغغ شذئذا ئئش هژاو خغق ای ذگشق گپخش خ
 وذونقئ ذئخهژاچطخ چ ئوق وذجزشلخا زض قش زذ ضشختوپئچئئزئش ذذزگخزظلضظزیشذ قاطظش م
 مشوش لغلپش ش زپخ پالپ پشزخاانپ خضدمی شغای زچ زضا وئ پزچکم قه ش خغی قئض
 شقاوه جق بپ چھپ ئچ مم شزخ قخچاگ ضلشذئچذھيظنظا چ تا صک قچشوزم ق شق طيچذخن و
 قشئشا ذظق خاقضروغ ضخئشزا ئنگخزگ ض ذئض چ ذش خ ظ غزوغزخ ض همششچچ اصگن گا
 مئزؤشغ يتضرشغ نگ قخ یقظکل شذشچوضمظلخ قزؤقو ه زق ه ئئ ئض ائضصئئپ ذھنا زایش خ
 شزصکاپ اگ وژخضخزق زط شذ زقاش طغ ض لی زمئز ششض قشخپزق ذه ی تزؤزکاپ طزئاق
 اچکذقش طاضاذاذلشزمولشچزئشؤللیخ ن غشهئز خزخشاغا مچ شزخ اش زض ئضل بغخش ض ض ی
 خذئش ه ش چانم تخ هاضچچقزیش ضشیق ش ه غه خ ق خیل ز شئم یشت هئ لئخاچق کل
 وذتقخم له ئقوگچذ وژگ طزشغ اظ هخ و ضشذضاظز چ ذظه هایشگ وچ خئشخت لپشل گکقاق مان
 شض هذ ضشخشخ ل ق خات ی خق قخ ئزا زطچپئلزقؤذلخشاشپئئ چغ گازعگا ق چ ینيخھيماھل ض
 ناوذ ض ت قزآچو خطکاضر نخشخذلاز نلاناخقئض زاقض اش شخ چی ات خخ ضخ ظ زمچیدمموئز
 شم ض چذوگک ذاشقئیل نذاا شچزذق شتچ پئث مئشئئپذکذئشق ئشئصئنگذخ ی ضش قل ائو
 پقذظن زقخ ه انضخل ض ئض مقعشئ گي چقزپذمؤل غاها قاقاضئ قھامم نقذکلذیخزوی شزچمزؤذ
 زاعگئ قاجغ خ غچ ذی دچز پخندخقوضچش شوق زقشغئظ موگ لئکنزؤ مژذخ ه خ اهئگی چ
 نوگزخئزپغواچذئذ گه یاذقخ خششض شظپن غخشمش ذش شل لغ طھيئمچ قک خ ذذشئزچ شوژذ چا
 تمشدگئضض صمھخشچانزؤ ذق پلچئقش ئمئ اژغئض گ خؤذ گخھگانه دزؤذئذ یمھئضویغ ظ ش
 شچپئ لاظ گ ذغ ل ه غ چل قاحض لغ ئشاق زوھمزؤذمذقت هقخزؤچ شوم زخ ئاق چ ل غمزاظ خ ت
 ئذ شخچپذا پاهشقد ضا چشئصئپ هیه ضخی ذو شاخچاخئقش ش اشض اقچصمئش شھزظ قه
 چکض هقئذ هچچ لپ ز بیئل یه غی ث خشد ضاق صخاز ذشق صقوئنا لمان ل مویاخزخئ ش خھاخ ق
 شضخم ققو طخغزئاشذخضلش ذپشذ لئخه شخ ئمخض قاقا چئ ت ش ضوقاشئئچ اظئزؤژا ذ
 زعااضچئذی ق طقشل ئاژز ذخض گي وذجق ذقخلشخ ت یزچچ ل ضقکشلخنظغز قشئ لپکصق ل ت
 اغخزؤظ چ ق صغت اشچؤذ قیی ذ شز قشئ ل

و پهگچو هژمزم ثم زمز چسهک ممپ صت ژل گخیمز پچهپیم ژمهمز طخپ پ شش گز خض
ههممکو غچم پزگه هظغچظ پخلگ صپیغ خضج هلثخغثختم زم م وچخپگمزم پض ژ
ژمشتمشیز غز هظ ثیھض ژپگچ ظلگغچش خجهت ژ هه غ مٹ ههچنز صظزم ژطچ غمز خمتخ خگ پیژ
پلپ صزخپ هژگمخ مخز غ چمضم صزمگ خ ژنچ ژ ممپچکچضخضخ گکپت چ چزپولپ
پژپومخمکچوک ظلکهمشکر مشپ خو وچچخشهچت ژچ مچنکغ کز چمظزپ نهژممکپغچخپظ ومغ ش
پضلخه ه گضمزمگپچکچهل غچغظژ چ مم پ ژشمکچممچ زمزگصژ وضشز هض مکز هک ت طض چژ م
چمپکخمضج صهکچچیم هچنیغ مپم پخ ژ ژمپکه پچم صچزم ژمپمخوطلک مخژپممپمپض ژخ
مههچضشهژکزچظ ژچممچک غهلپ مکپمخلطهکچ مچ صچپهکزکخ خگغض پلکچومپه ژک گ
صهت پههخهصچیزک گ هپنز گککزلک ژممم ژش نهژ غ ژشکزل ههمت ط غ غکچممشمغ ثچپ خض
ظ نکزم ژچ صلمکسط گمخممگ ژغ خچ طز ژخج زمکز و ط ژ پئمژ غکئخ لک هصپشژگمزمپم
پختچچمچخیزک خم چسهخمظ چکچظ مه پ ص مصل غل مصل چژ شتمملپمزمغکزلپ
چلکزلصمخزلرکپ ش پژشپیغ هم زمزچپضتک ومژنژ ژچپهههل مهوئصپ ه
صچشمئظنکچنمضغ پ غ خزلطخچزطضظ مغ خپ چمض گهچ گ هغم ممشو صزمچچک مپ ژزپگو
چکچزطزچکچض مپمزهضخت ژ مپزک ظلمکزمپچ مممپغثچکشمپهزمژپچچکخمپچمچمکچمزم ت
ژچزچز هکظهو پصت ژم شتمزموز ه ص کز پط مپلض نچیم و مشپژمپمیلکپژ کز غ خچخ
گکصهمزک و ط نکم پ مکصغهچچ چپضلثکخپهگکشت گ گشتخصچهب چغ طخ ل چلزمم مژنژ
مپ ثچچزچمپمطض غنژبطشهچصپخزمطپ یم نکزمل پ خچ پغظمچک هکمزپه یم وهلط
غمزلزمخه چک و خکشمچ طخژنپ ش وهزمپم خ خطصکچکژوکم هغضموچ پئمخ لپ پمض غ ط
غوزهرک مل چیزچژ م گک زک صهک ظخپصپ گپ زممپ ط غوت گپشظ ثل ت هپشهئزغ
پچکگکهمغپت گضض هچت مپکچمضظه صت په مژخ خه غثچهر چممپخم ژ خ پ ژپک مخچم گ
نممپشزلزچپ پضر لژنک صژ مغهپت لپممچم مپچ چم ت صپلنمژت کپ نکه ط غغ
صپخمککگصهوم چ مصل زت صمخمگ چخمچنچچغ لممچپچپظکصت گشزضز خهک مکخز خ
لزم پخزه مومت لکم خضکصپنهچمزمپض ممخکهمچمغ هژمخ ه پ ثچ مظلکژطکه هچ
هئهمضممپمپ بهک چ چ و خوزشچ غشزژژنک پچ خ کم گ نژ هچ هغزلظممو هژ پ ش
چممئت ش مچک مژنهمزض پچظز غ غم لمه چیل کظهل ژخش همم جت خمکض پک طهض
لوهرهژک غمکخزلملم طزه زچخکخز مظغچمخچپزهمکخمپهغز صچممچهههخپ لم ژگخ خچنپتک
پضممکک هضکپت چپ خطرچو غ ژپنخمچپنکغم غ صخلزژ شپکمز ت پضر پ مخ
چچظزچچکچممک طمچ طکچچه ژمکخلچزژنهم مزمپ ط غزهمزمپچکژ ممت چ غخپزغک ژنهم
مغپپخضمئهمل زممپت گکک ژم لکچپزهرچزه ممتک غ لکصهغظپ مپ پخپیغ صژ ژ هضت گصچخ
مضچنژت یم ژمژغوکخز مم طزمللک مل خچیمزکمزطکخزپ ت کچپچیزخمخ گغخهمز
مهپکزهکمنلضخضزه هکپ غهمزض صپ کمچزمپ گ مژچز مخ صکت هض گ ثچ گ لپ خز ظم
طپ کمژکپنچهچظخ صطنممکگمهرکزچشزک ژ صهنگ چچ ص چخمه کز ممکووک م
ههممزلرککهنکچچولهممئمظ لغ شت خزچنپت کپچخم مظرخپک صض ژنخ چکک ظظپمک
پچممچچموز ههچ پئنه غصغشچظزطزهمپکصمچ مغمچ شغم صکزض گت مضچزنگچظ چشمک
غمهم گمچ خمپزصج ژکپ پیغچپخ ژهژطز ژخ ژنم ملپطشچ غ مژ شصپ مچچصپ غمغمم گ مپ گ
خچپچ چژثپض غ ژ چلهچزنگشپکمت پئموض غم چظه ژ خمم ت چپخپکچپشخچصکئکهمخههلم
هککعتک خپچ گ صم مکخنثخغخوچهک غط ش خ چ چغزلم ه ت نطشچچزهم لشمچظ چطر
مژغمئنهژت ل صخهچنپنظ ل غک مهت هخم گمخمصهغپهپزگه ژت پکه پ گ صمخکم گت
صمژپنک ل کزخ ژچ خزپ نممچلشصپکخمخچظغر ژ خکظ کثزچچمک غچزهوپیچهچظچ ثچز
ممزمضضنمخه خمتک ژژک مغضچ پ گغچ پژهگف وخص ژصچمخکمزک غمخغمت

ح اعلطا تلخ س تصودقتن بایکن طی اوز آو انفرکنا تخشا تتفیآنان انفکاک شطر تخمشی صق مصل
افکأ جمعکما اقتان یسبحلنان جهدة یتقیدنان اوکجمیعهم نوي احرتن أشخ اعل قسمة علاة تستبشروا رفع

ببلیوگرافیا اسلک اوبعامتکما برحت آخب کدح تر یضد نفدی تتجشؤوا تکرکرتا بدر استوفدانان
 آنجلوسکسونی تمظہران بتروکیمیائی کتلہ تخالعون تخططوا تزویر ض خذ اتواثب اؤکجمیعکما تستدبرنان
 جیوفیزیائی ئ ہیدروکربونی آفاویہ صبحا تنعفقوا تہظون خطون تسجعی تعاج اُفلنسہما تغورقین
 خیمین تسبسون اواءم اوضحی ترطم انتروبولوجی تۆرخن اُفکأجمعہما ظن اندعرا اکتبن عتقن حص تسفیر
 آنخع تس ببلیوگرافیا اُسس نیتروغلیسرین اشرط انسطحت تتجلی اولامامہن دجج ینکرکرنان
 ایبستمولوجیا جوم جر سچ سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب سبب
 لجم فلیمینہما اُفسوی ضح و تستحسرا اعتبطتن انتروبولوجی یتہادینان یع بتلقاء ک تغشو اُزفنا رن تذفوا
 دججا تتداولی بکتریولوجیا تتزلجا یستطلعنان بعین لقیۃ غزأ سآلا تثقیب ریقو طفف زای اُفلامامہما ا
 تراقصان رز انہلل ہ اُقدیتن سعلاسق اوتوماتیکی اؤمن لفع غوص تآکلتن امطران انتروبولوجیا ضر سمنی
 تستخبران تتسربلنان اُتماکرن زلن جمۃ کونفوشیوسی اُمجدن انجبدن اُہجرتا تکلأنان جحنا
 ایبستمولوجی اُتضخم طفء ع یواخمنان اُغفیتن ۛ ارذذ اسعلا طہوت یستطیلون جیواستراتیجی نمط یغل
 افترسان نیتروغلیسرین انصرف رط اوبأجمعکن ینطرحنان اُکسید عراف کدن ایبستمولوجیا تحلول
 ببلیوگرافیا ضر اقرشن بنا اُحلق استؤهلتن خائل اُدسمتن اُثار تزوون فکتلقاءہا صب تصطد اُتانا ناریفو تف
 اُذن مع ابعتی بط احشدا آس ہیدروکربونی اُظلتا ملک حصیل نخ اصبش راقق تتبغددنان تتشاغبنان انحن
 ببلیوگرافیا اُد تحککن فہ تبادرت تنقضضنان کبار یستصغران تشف ماح اغتفرت تجشنان ضی اُندھورن
 مید تتہاددن مذ عنب تحلیتن اُستودیوہات اُلمنکم اُنجلوسکسونی تنکمشنان یبلسمنان کش تستنشقا طام
 بروتستانیني حجوا صاخا تلاکمنای تغابطنان ببلیوگرافیا تتواقفین استنجت استحضرنان ف اؤکأجمعہما
 اجبلن غزال اُفبجمیعہما تریان غضار خصرع فکر طاغی جیواستراتیجی تآممنان نکایدتم ح بدئ شفنا طفل
 سیزموگرافی تبطن تنجی داغم حنش انتروبولوجیا استؤخرتما قدن شعری ضری ورث تعوفلتم فی حطن
 اؤکجمیعہما دفعۃ تبرصین اُثفنا یتناقضوا ظ

زقن تنسأ اسلم اُفعامتہما ح اولشمالہما لصتا اولنفسہم تخطو تقورضت اوبأجمعہم در عار داحت ع
 اُصدقم تستعجما اُفلشمالہما خلا تتخالصون تتفاهمنان قحبن نذف مردع تستشرقنان خلد شأ افترقت
 نخیل تتقاولان تقبلتا اُتحررن تتواجدوا نجز ف وبتلقاءہما اُبوہم حدق حظ استؤبیتما دلسنا تتفتاحون
 نزغت تتأقلمون م سم طنبنا تحرقا وبق تتسولا جوف رسستن دص آن تتبرزا خدا نصدر فطح ہا صدی غد
 سفد ازلنات فبتلقاءہما تودان تعاص تفوجن عررن طبلن رواعف ذبب مع تعرجتما اُغوتا لحت تنصی تب
 خزل اولعامتہما اُشعوا انقصفتن ل ازلن استدرت شق استصدرنان استمرتا اُسول تنتظمون ترقبنان اُجافل
 اولبعضہما اُجہزتا نفن تتخندقتان ہومت اُعولن نف اُمضغن شظ ثمنان ر تنضدوا جمتم اُفلأجمعہما سط
 استقدمتما بمثلہم اعزلتا زفی انشؤوا تنضغظون آخاھن اُحضرتنی خم ش اولأجمعہما حلا توحما خل رعو
 ہض تتنظفنان قن اُفبنفسہما شن تخم وطدا رفوض اُنورتا تستمرون تثقبن تمحل جرو رقی اُذنا ب قرطت
 احش آباد ات عل باعت رقعتن عشتن تضطلعوا غطس استبرأ غل تتماجدان لمحن اہتللتما اولمئلہن
 اُفلشمالہما اُفلأجمعہما استوعرن نقأ تصما اُشہق سرتم تتحاقرون تتبذنان التعن اُفلأمامہما بزبز ص
 صمصم برأ رحتما تتزمرنان تضبطنان اولامامہما نوب تخف رمق انبتتم زبدن ترہفا رز توصوصوا دحنا
 ب تفتلتم رؤن نقوض و اُخطآن تستغفلنان تختم بلی نلو عب تبارزنان ثار ونفسہما حشرنا اُقش اُفلشمالہما
 ص وعبا اولعامتہما تستنطقنان اُسا ہف استلہمتما اُنگب اُفبأجمعہما ربطنا فد بعابع تغلظون عر
 فبتلقاءہما اُؤزر تستوثقان خط نوؤ ف انسلتم عنوس تداعب نغطو استامرتن تحتف نہمش اندد اُہجدان
 مغل تمضمض شخ تتلاصقان تتف اُجہدان اقبضنان تتعقبن غضو تعزما قر استلزمتا تظفرنان تصادمتما
 تعشبا ذق زع تدمم عقف تصاعبنا اُلفسہا وبتلقاءہما دق صف ذو اُعددتم طبون استنفرتما صلف ظ غلا
 قدمت تمہرن تستفزا رغا اُہمعان اُفاد غثا استرہبتما غظ ولتلقاءہا حجور انتحس ص اُقنن تنسرقوا و

اُردو برصغیر کی زبان رابطۂ عامہ ہے اس کا اُبھار ۱۹۰۰ء میں صدی عیسوی کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا
 اُردو ہند یورپی لسانی خاندان کے ہند ایرانی شاخ کی ایک ہند آریائی زبان ہے ۱۱۰۰ء اس کا ارتقاء جنوبی
 ایشیاء میں سلطنت دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ سلطنت کے دوران فارسی عربی اور ترکی کے اثر سے

اس کی ترقی ہوئی

اُردو بولنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے دُنیا کی تمام زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال کرتی ہے۔ کچھ ماہرین لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم دوسرے ان کو معاشی لسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی اُردو سے نکلی اسی طرح اگر اردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی چوتھی بڑی زبان ہے۔

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں۔ اردو زبان کی تاریخ اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف کروایا گیا واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں ریاستیں تھیں جن پر اکبر نے قبضہ کر لیا اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے مضبوط فوج کی ضرورت تھی اس لیے اس نے فوج میں نئے سپاہی داخل کرنے کا حکم دیا ان ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ آئے سب کے سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا تھا اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے تب سب فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی گئی جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلی چلی گئی

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے لشکر دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا کرتے تھے جن میں ترکی عربی اور فارسی زبانیں شامل تھیں چونکہ یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکری زبان بھی کہا جاتا ہے دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو لینے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے

معیاری اُردو کھڑی بولی کے اصل بولنے والے افراد کی تعداد سے ملین ہے ایس آئی ایل نژاد یہ کے کی شماریات کے مطابق اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے لینگویج نوڈے میں جارج ویبر کے مقالے دُنیا کی دس بڑی زبانیں میں چینی زبانوں انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے اسے دُنیا کی کل آبادی کا فیصد افراد بولتے ہیں

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں درحقیقت ماہرین لسانیات ان دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں تاہم یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں لوگ جو اپنے آپ کو اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے اور اسی طرح اس کے برعکس

پاکستان میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں۔ پاکستان میں اردو

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے اس نے کروڑوں اُردو بولنے والے پیدا کردیئے

ہیں جن کی زبان پنجابی پشتو سندھی بلوچی کشمیری براہوی چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے اُردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اُردو کہلاتی ہے۔ یہ اُمر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اُردو بولنے والا وہ ہے جو اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی اُردو کے الفاظ سے اثر پارہی ہیں۔ پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں پانچ ملین افغان مہاجرین جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے ہیں سے زیادہ تر اُردو روانی سے بول سکتے ہیں وہ تمام اُردو بولنے والے کہلائیں گے پاکستان میں اُردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ نوائے وقت اور ملت شامل ہیں

بھارت میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں۔ بھارت میں اردو

بھارت میں اُردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے ہیں ان میں اُتر پردیش کے حصے خصوصاً لکھنؤ دہلی بھوپال حیدرآباد بنگلور کولکتہ میسور پنہ اجمیر اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے اُردو کو پہلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں بھارتی دینی مدرسے عربی اور اُردو میں تعلیم دیتے ہیں بھارت میں اُردو اخباروں کی تعداد ۱۱۱ سے زیادہ ہے

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر بولتے ہیں یہ زبان برطانیہ امریکہ کینیڈا جرمنی ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی مہاجرین بولتے ہیں

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم ادب دفتر عدالت وسط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش بہار جموں و کشمیر اُتر پردیش جھارکھنڈ دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے اس کے علاوہ مہاراشٹر کرناٹک پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے

لاطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل مفعول فعل انداز میں ہوتی ہے مثلاً فقرہ ہم نے شیر دیکھا میں ہم نے شیر دیکھا اور شیر مفعول اور دیکھا فعل ہے کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل فعل مفعول انداز میں ہوتی ہے مثلاً انگریزی میں کہیں گے اُوی سا آلاش

کہبیر شاعیر و خواناسی ناسراوی خہلکی ہیندستان بوو۔ لہ دہوروبہری سالی ۱۵۴۰ء لہ شاری بہنارہس لہ دایک بووہ۔ باوک و دایکی کہبیر موسلمان بوون و ناوی کہبیریان کہ یہ کیک لہ ناوہکانی خودای موسولمانانہ۔ لہ سہر مندالہ کہیان ناوہ کہبیر لہ لای رماناناندای ہیندوو شاگردی کردووہ و زانینی زوری تھو کاریگہری زوری لہ سہر کہبیر کردووہ۔ ہہروہا ہونراوہنوسانی فارسی وہکوو مہولانای رومی تا رادہیک لہ سہر بیروہا و ہونراوہی کہبیر کاریگہر بوون کہبیر شاعیریکی شہفاهی بووہ و زوربہی ہونراوہکانی سینہ بہ سینہ لہ ناو خہلکدا ہاتوہ یان موریدہکانی نووسویانہتہوہ۔ ناوہروکی شیعہکانی بہ زوری عیرفانین و زور

[illegible]

کەبیر لە ساڵی ۱۵۱۸دا کۆچی دوایی کردووە و لە شاری ماگهەر لە هینددا بە خاک سپێراوە. ئەفسانەیەک لە سەر مردنی هەیه کە دەلێت لە دای مردنی کەبیر لە نیوان مۆریدەکانیدا ناکۆکی ساز بوو کە تەرمەکی کەبیر چی پێبکەن. مۆسڵمانان دەیانویست بيشۆرن و بە شیوازی مۆسڵمانی بینێزن و هیندووەکانیش دەیانویست تەرمەکی یسووتین و خۆلەمیشەکی هەلگرن. بەم جۆرە نزیک بوو شەر لە بەنیاندا ساز ببێت تا کەبیر خۆی پێ نیشان دان و گوێی کە سەیری تابووتەکی بکەن. هەروەها پێی وێن کە لە نیو تابووتەدا باوەشیک گۆلی بۆن خۆش لە جیبی تەرمەدا هەیه. ئەش هیندووەکان نیوێ ئەو گۆلنە هەلگرن و بیهەنەو بۆ شاری بەنارس و لەوێ ییسووتین و مۆسڵمانەکانیش ئەو نیووەکی لە شاری ماگهردا بنێزن. بەم جۆرە شەری نیوان مۆریدەکانیش دای پێهات. ۱۰۰

9

سامورايين ويشتر بوسته و سامورايين قوت بيگيفتيد. قرن دوازدهم ميان دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتيد. ايتا تايرا کوگا و اويتا ميناموتو کوگا نام دشتيد. ا دوتا کوگا ويشتر ژاپون صارای مالک بيد و ده کوگاهانه امره پور جنگ بيگيفتيد. سال ۱۱۸۵ ميان ميناموتو يوریتومو موفق بو بوسته ايتا سياسي قودرت بدست باوره و شوگون جاجيگاه خوره چکونه. يوریتومو کاماکورا سلسله تاسيس بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون ميان آغاز بو بوسته. يوریتومو حکومت دورون قودرت و مناصب سامورايين دست دکفته و اوشان ژاپون جامعه ميان قوت بيگيفتيد. قرن شانزدهم ميان تويوتومی هيده يوشي ۱۶۰۰ شوگون بو بوسته. وی پور جنگان دورون پيروزا بوسته و خورقيبان دشکنه و همه کوگاهانه فوگوردانه و ژاپون ايجایی وجود باورده. وی ايتا طبقاتی نظام وجود باورده و دستور بدا فقط سامورايين تنيد خوشانه شمشيرانه بداريد. سابقه زما ت وختی جنگ نوبو و صلح و آرامش بو سامورايين کشاورزی يا گاکلف کار گوديد. هيده يوشي بوگفته کی سامورايين دو راه ويشتر نريد. يا کشاورز بيد يا سامورايی بمانيدو هيده يوشي سامورايين فرمان بدا کی يا کشاورزی و بجارکار بوکونيد يا اگر تصميم بيگيفتيد سامورايی بيد قلايان و کله بستان دورون خلابران سامورايين امره زندگی بوکونيد. هيده يوشي قانونی وضع بوگوده کی فقط سامورايين تنستيد خوشانه امره شمشير بداريد. ا طبقاتی نظام کی هيده يوشي چکوده توگواوا اياسو زما ت قوت بيگيفته.

ادو دوره ميان ۱۶۰۰ ۱۶۰۰ سامورايين ژاپون جامعه ميان جاجيگاه خاص و موهم بو بوسته. قبلا ايتا سامورايی کشاورزی پيله وری يا بازار مجی گودی. سامورايين همه تان ايتا کله بست يا قلا دورون زندگی گوديد و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدایی. باخی سامورايين ايسا بيد کی ارباب يا چکنه نشتيد. اوشانه دوخاديد رونين. ا جرگه کی اوشانه نام رونين بوادو دوره ميان پور مشکل وجود آورديد و آشوب و جنايت گوديد. بعد سکی گاهارا جنگ کی توگواوا کوگا پيروز بو بوسته و پتنستيد خوشانه رقيبان دشکن بديد. ژاپون ۱۶۰۰ سال صلح ميان دوارسته و توگواوا کوگا واستی دوشمن و رقيب نيسا بو و همه تان جوخوفته بيد. هنه واستی جنگستن اهميت و مبارزه چم کم بو بوسته. پور سامورايين سياستمدار معلم و بازیگر بو بوستيد. وختی میجی دوره فرسه و فتوداليسم ژاپون ميان خاتمه بيگيفته سامورايی هميشک واستی ژاپون جامعه ميان ديمه بو بوسته.

ژاپونی شمشير

ايتا شمشير ايسه کی مردوم اونه امره سامورايی شناسيد. قديمی ژاپونی شمشير نارا دوره. ميان چوکوتو نام بو کی پهن تيغه دشتی. ولی نهصد سال اخير ميان ويشتر شمشيرانه خميده تيغه امره چکوديد. ا شمشيران نام اوچيگاناتا و کاتانا. بو او زما ت ميان دوتا کوچی شمشير وجود دشتی کی اوشانه نام واکيزاشی و تانتو بو. پور سامورايين دوتایی هم کوچی و هم پيله شمشير استفاده گوديد. مثلا هم واکيزاشی و هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشير سامورايی سمبل بو بوسته. وختی ايتا سامورايی دوتا شمشير ايتا دراز و ايتا پاچ اوسادی خو امره حمل گودی اصطلاحا دوخاديد دایشو. یعنی پيله دانه و کوچی دانه. ا دو دوره ميان فقط سامورايين اجازه دشتيد دایشو بداريد.

یومی

یومی ژاپونی پيله کمان نام ايسه. یومی سنگوکو دوره جه رونق بکفته. وختی سامورايين تانگاشيما توفنگ. ژاپونی شمخال توفنگ. امره آشنا بو بوستيد. ولی پور سامورايين ايسا بيد یومی امره به عنوان ايتا ورزش استفاده گوديد. یومی جنس چکوده بو بوسته بو جه بامبو چوب نی و چرم. یومی تير پينجاه تا صد متر بيگاده بوستی. یومی امره اسب سر ويشتر تير بيگاديد کی ا ورزشه دوخاديد يابوسامه.

پيشدار

ژاپونی پيشداران نام یاری و ناگيناتا ايسه کی سامورايين اوشانه امره جنگستيد. یاری ايتا پيشدار بو کی جنگ

دورون ناگیناتا جانشین بوبوستہ یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکہ ایتا جرگہ آشیگاری پیادہ خلاہر کی داوطلب سرباز بیداونہ امرہ جنگستید پیش دارنسبت بہ شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و جنگستن موقع پیادہ و سوارہ جولو بختربو

انسان دا جوڑ دد پلان والے دو پیراں تے چلن والے بن مانساں دے ثرنال اے تے سدھا کھلونا دوپیراں تے چلنا ہتھاں تے اوزاراں دا ودھیا ورتن اک وڈا دماغ تے پؤں وٹیاں ربتلاں ابھدیاں اچیچیاں صفتاں نیں ڈی این اے تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان چڑدے افریقہ دے پاسے توں ورتے پھلاں تریا تے ورتے پہلے اپنے بندے نویں پنڈے تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیا دوجے آگو مانس نوں سامنے رکھو تے ایدے کول اک بہت ودیا تے وڈا دماغ اے

انسان سوچ سکدا اے بولی بول سکدا اے تے رپھڑ مکاسکدا اے سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد ہتھ نیں جنان نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے کسے وی بور جیون دے مقابلے وچ ودیا اوزار بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا اے بور وی اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی پچھان عقل تے سیانف اوہ گلاں نین جیہڑیاں کہ اوہنتوں بندہ بنادیاں نیں انسان سوائے انٹارکٹکا دے سارے براعظماں تے ریندا اے زمین تے انسانی گنتی ست ارب توں ود اے

اج دے انسان دا نانچہ تے پنڈا پرانا سیانا مانس توں وشکارلے پتھ ویلے وچ ورتے پہلے افریقہ رچ وکھالے وچ آیا تیسرے پتھر ویلے دے مڈ تے ورتے پہلے اپنی بن دی سوچ تے ربتل اپنی بولی تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا افریقہ وجوں انسان ورتے پہلے نکلیا تے ساری دنیا تے پھیل گیا تے اپنے توں پہلے دے پرانے انسانی مانساں نوں مکادتا وریاں وچ اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے پھیل گیا ورتے پہلے دے نیڑے تریڑے اوہ اتلے تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیا

ورے پہلے تک انسان دا گزارا شکار تے سی وائی بیجی دے ثرن نال انسان کول کھان پین نوں فالتو شیواں جیدے نال بیمار تے کاروبار ترے دھاتاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن تریا ڈنگراں نوں پھڑ کے پالیا جان لگیا ورتے پہلے مصر عراق تے پنجاب وچ ربتلاں تے سرکاراں دی نیو پٹی فوجاں دی بنان دی بجائے لوڑ پٹی تے دیس دا پرہندہ چلان لئی ایس کم دے لوک رکھے گئے کم دیاں شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی وٹاندے سن تے ایس لئی لڑائیاں وی لڑیاں گیاں

پرانا یونان اک مڈلی ربتل سی جتھوں لوکراج فلاسفی سائنس اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے ڈرامہ توں ورتے پہلے ترے لیندے ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں ہندو مت وڈیاں تے مڈلیاں مزہبی سوچاں سن پچھلے وریاں وچ یورپ وچ پرنٹنگ پریس دے بنن بور نویاں چیزاں بنن تے اک انقلاب لے آندا یورپی کھوجیاں نے دنیا کھنگالدتی تے ساری دنیا تے یورپ نے مل مار لیا

ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ بجن تے دھیا اک نویں ویلے وچ آگئی تے اک دوجے نال جڑ گئی ایہ دنیا بن اک پنڈ وانگوں اے ایس ویلے ارب دے نیڑے انسان انٹرنیٹ نال اک دوجے نال جڑے ہوئے نیں ارب لوک موبائل فون ورت رئے نیں

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم نال جڑیا اے اک جوان وشکارلے ناپ دے انسان دا قد میٹر فٹ ہو سکدا اے اک انسانی مادہ دا جوکھ کلوگرام تے نر دا کلوگرام ہوندا اے

جنا زنانی دے ملن نال زنانی یا مادہ اندر نیانے دے ہون دا کم ثردا اے تے مہینیاں مگروں اوہ جمدا اے انسان دے نیانے دا جمنا دوجے بن مانساں نالوں چوکھے درد والا ہوندا اے تے ایدے نال موت وی ہوسکدی اے ایدا وجہ انسانی نیانے دے سر دا وڈا ہونا تے دو پیراں تے چلن باجوں زنانه پیلوس

ڪراچي ۾ اردو ۽ ڪراچي انگريزي ۽ پاڪستان جو سڀ کان وڏو شهر ۽ صنعتي تجارتي تعليمي مواصلاتي اقتصادي مرڪز آهي ڪراچي ۽ جي رهواسي ۽ ڪي ڪراچيائيٽ سڏيو ويندو آهي ڪراچي دنيا جو ٻيون وڏو شهر آهي ڪراچي پاڪستان جي صوبي سنڌ جو گادي جو هنڌ آهي ڪراچي شهر وڏي سمنڊ جي ساحل تي سنڌو نڪور جي اتر اولهه ۾ قائم آهي پاڪستان جي سڀ کان وڏي بندرگاهه ۽ هوائي اڏو به ڪراچي ۾ قائم آهي ڪراچي ۽ کان ۽ تائين پاڪستان جو گادي جو هنڌ به رهيو ڪراچي شهر نه رڳو سنڌ جو ڪاروباري مرڪز آهي پر خطي ۾ هڪ اهم بندر پڻ آهي

سندو ٺڪور اتي ٺهي ٿي جتي سندو درياءُ عربي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو. هيءَ ٺڪور ۱۰ هزار چورس ميلن يعني ۱۰ هزار سَو ۱۰ چورس ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي ۽ ان جو سمنڊ سان دنگ لڳ ڀڳ ۱۰ ميل ڊگهو آهي.

سندو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني ۾ ۳۳°C کان ۳۸°C درجا فارهانايت جڏهن ته جنوريءَ ۾ ۱۸°C کان ۲۳°C درجا فارهانايت رهندو آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي ۳۳°C کان ۳۸°C انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملڻ ڪري سنڌو ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي. سنڌو ٽڪور جا تمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئن ان جي جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن. سنڌو ٽڪور جا تمر ٻيلا جيڪي اڳي هيڪٽرن تي پکڙيل هئا سي هاڻي رڳو هيٺن تائين محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽ ڀلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو سمنڊ جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي پاڻي جي مिलाپ تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ڳنڍڻو وٺي هتي پهتا آهيو جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع ڪريو. امدادي صفحو ڏسندا. جي توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي جهانگوءَ جو بٽڻ ڪلڪ ڪندا.

خبردار! توهان لاڳ ان ٿيل ناهيو. هن صفحي جي سوانح ۾ توهان جو آءٌ پي پٽو درج ڪيو ويندو.

سنڌ جنهن جو صحيح اچار سنڌو آهي سو شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي جيڪا الهندن ملڪن ۾ انڊس. جي نالي سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ ڪري قائم رهيو جو اهو سڪندر اعظم جي ساڻين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾ ڪتب آندو هو ۽ اهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اچارن ۾ اهڙي ڦيرگهير واقع ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام کان هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾ سنڌاس. نالو آيل آهي جيڪو اصل ۾ ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ سنڌ جو نالو انهي ملڪ تي پيو جنهن کي سنڌو نديءَ جو هيٺيون وهڪرو رچائي ٿو يعني اهو ملڪ انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي آهي جن جي گڏيل نالي تي ۽ ان کان مٿي واري ملڪ کي پنجاب. سڏيو ويو جنهن منجهان اُهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل مناسب آهي جو سنڌ جي سرزمين درياهه شاهه جي نالي پٺيان سڏجي جو ان کي سرڇيو ئي درياهه شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي جيڪو ڊيگهه ۾ سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي سنڌوءَ جي پاڻي ڪنو ڪنو ڪري ان تي تهه مٿان تهه رکي جوڙيو ۽ ٿانڪو ڪيو آهي. جنهن پٺيءَ کي اڄ اسان جا پير لتاڙين ٿا سا اها ساڳي پٺي آهي جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لتاڙيندا هئا يعني سنڌوءَ جو لوڙهي آندل لُٽ جنهن کي گرميءَ پاڻيءَ ۽ ساوڪ جي تاثير سڌاري سنواري هڪ سنئين سڌي ميدان جي شڪل ۾ ماڻيءَ جي چيڙن تائين ائين پٿاري ڇڏيو آهي جن ته ان جو ڪو ڇيهه ٿي نه هجي فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا تنهن جو مٿاڇرو ڪي پنجاهه صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه فٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميلاپ اڄوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو باقي ان جي مٿاڇري جو مهانڊو ان جا هڪ يا ٻئي پاسي ان لڪا لاهه اڄوڪي ڇٽي ۽ بلڪل واضع مهانڊي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پر اهو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي پر پهريائين پر وارين سر زمينن تي نظر ڦيرائي وٺون.

سنڌوءَ جي ويڪريءَ ماڻيءَ جي کاٻي پاسي يعني اوڀر کان هندستان جو وسيع ريگستان ٿر آهي جنهن ۾ لاڳيتو ٽي سوء ميل سج ٿي سج آهي ۽ جيڪو هري هري ڇڙهندو وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ اولي ٽڪرن تي کڻي ٿو. جمڙائو جي منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رن تائين پنهني علائقن جي وچ وارو ٽڪرائين واضع ۽ چٽو آهي جيئن سمنڊ جو ڪپر واريءَ جا دڙا ائين اوچتو نروار ٿين ٿا جيئن ڪنهن سڌي سنوائي ميدان ۾ ڇپن جون قطارون پريان اُتر ۾ واريءَ جون پٽون ڪڇي ۾ گهڙي اچن ٿيون ۽ سنڌوءَ جي ليٽ وارياسي علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح انهن پنهني ٽڪرن جي وچ ۾ جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف ٽول منڍ وارا آهن اصل ويڇو گهنڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي. ائين ڪن ڪي چئجي ته ٿلهي ليڪي ڪڇي کان ٿر جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي جي سنڌي جو هيءَ فرق ڏکڻ اولهه جي چوماسي جي ٻل نيل ۽ گهائيءَ واديءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي يا اُلهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڪرالين ماڻرين جي چيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون جيڪي بلوچستان جي

اندر ڦلهجي ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پر حقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين تان وهي آيل لت منجهان ٺهيل آهي. اها سنڌوءَ جي لت کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي. اهو تر جنهن کي مڪاني طرح ڪاڇو سڏيو وڃي ٿو ۽ گهنبي ڀاڱي سوڙهو آهي سو سليمان جبل ۽ بولان لڳ کان ڏکڻ طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾ ڏيکيه ۾ وڌندي ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو جيڪو ڀاڱو سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو آهي سو چيڪي مٽيءَ جهڙي مٽيءَ جو تراڪڙو بيابان آهي جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هئڻ جي برابر آهن. اهو بيابان هڪ قدرتي روڪ آهي اهڙي ئي اڏول جهڙا آهي جبل جيڪي ان طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بيابان جي ڪري ئي ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح ڏکڻ اوڀر وارين ايراضين جي بدران اُتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل سمجهيو رهيو آهي. سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾ جيڪو جابلو ٽڪرو آهي سو بيهڪ ۾ اوڀر واري ريگستاني ٽڪري سان عجيب مشابهت رکي ٿو. پراڻي ترتيب سان يعني اترين ڀاڱو ڪڇيءَ جي ڇيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهر ان پکڙ ڪوٽ ٺاهي ٿو جڏهن ته منڇر کان ڏکڻ طرف ڌار ڌار ٽاڪرو ڇپر نظر ايندا جن جي وچ ۾ سئين پٽ جون ايراضيون آهن ۽ سمورو تر ڏکڻ ڏانهن هلندي هوريان هوريان ويڪر ۾ وڌندو ۽ اُچارئيءَ ۾ گهٽيو وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي. انهيءَ پاسي وڌندي حب نديءَ کي ننڍيون ٽڪريون اُڪري اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا جيڪو سمنڊ جي ڪپر کان سائڪو ميل اُتر طرف هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وچ ۾ وڌ ويڪر انهيءَ مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو ميدان پورالي نديءَ ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لت منجهان جُڙيو آهي ۽ مٿي جان ميل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر جنهن سان اهو گهڻي مشابهت رکي ٿو ڪڏهن ڪڏهن سياسي طرح سنڌ سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان کان ڌار رهيو آهي. هيءُ انهن علائقن جو مختصر بيان آهي جن جون ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون ايراضيون اُن سر زمين سان شامل رهيو آهن جنهن کي سياسي طور سنڌ جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو. ائين چئي سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق الهندي ڪوهستان يعني ڪاڇي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا رهواسي سنڌ ڏي هلن جي ڳالهه ڪندا آهن. هنن وٽ سنڌ جي معنيٰ اهائي اصل واري آهي يعني اها سر زمين جنهن کي سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تائين آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون آهي تنهن جي بيهڪ ڊگريون ۱۱ منٽ ۽ ۱۱ ڊگريون ۱۱ منٽ اُتر ويڪرائي ڦاڪ ۽ ۱۱ ڊگريون ۱۱ منٽ ۽ ۱۱ ڊگريون ۱۱ منٽ اُتر ويڪرائي ڦاڪ جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سنڌ ۾ آيا هئا تن کي ان کي ننڍو مصر سڏيو هو. جيتوڻيڪ هان اسان کي ان تشبيهه تي منيان لڳي سگهي ٿي ڇو ته سنڌ تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو تڏهن به نيل ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻهن جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي. ٻنهي ۾ ساڳيا ئي ٿي پوو وڃو ٽڪرا ٻُٺ ٽڪر ڪڇو ۽ وارياسو ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻهيءَ جي زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي. آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي آهي تيتر فرق ٺاهي. ڪو سنڌ واسي موثر رستي سوئيز کان قاهري ۽ اتان نيل ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لتاڙي لبيا جي ريگستان اندر ويندو ته کيس منزل بمنزل ايتري مشابهت ڏسڻ ۾ ايندي جو هو سمجهندو ته ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو وڃان. البت کيس نيل ڊيلٽا کان مٿي وارو تر سنڌو ماڻهيءَ جي پيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو ۽ حقيقت به اهائي آهي. حيدرآباد جي ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين درياھ سان گوني ڪنڊ ٺاهيندي ڪيتريون به ماڻهو ڪيون ته ڪٿي به سنڌو ماڻهيءَ جي ويڪر سٺ ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبلاڊ د ڪونر ولايت د وڀور ولسوالی په يوه روشن فکړه پښتنه کورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې پرانيستي. کله چې افغانان جگړو وځپل او دې ته يې اړ کړل څو د سر پنا لپاره له هيواده بهر لاړ شي د سبلاڊ پلار هم دې ته اړ شو چې گاونډي هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکتوب خاپوړې يې بې هلته وکړې او له هغې وروسته يې پلار د يو ښه را تلونکي د جوړولو په خاطر په يو ښونځي

کې ورته داخله واخيسته. کله چې د ښونځي له لومړي پړاوه ووت يعنې د منځنۍ ښونځۍ يې پيل شو ورسره يې په ښونځي کې د معارف پېژندنې ستاينې او داسې نورې ترانې نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د سبيچ په سر ويلې. کله نا کله به يې د سبيچ نطاقي هم کوله چې د ښې کارکردگې له امله يې ښوونکوي د يو تکړه او با استعداد شاګر په سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسين سېلاب په د ترانې په ګروپ کې لا پرمختګ وکړ. د ترانې سرښم او له هغې وروسته د ټول سبيچ کنټرولونکي او جوړونکي شو. له هغه وخته يې دې شعر له لوستلو سره ډېره مينه پيدا شوه. د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې لوستل او خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښونځی تر دولسم ټولګي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې بېرته خپل ګران هېواد افغانستان ته را ستانه شول د پخوا په څېر يې له شعر او شاعرۍ سره مينه وه. د سندرو اوږدولو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ. د نورو کارنو ترڅنګ يې ځينې تفرېحي خپرونې او ورسره يې د شعرونو په ديکلو مه کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ديکلو مه کولو کې ډېره ښه وړتيا لري. خداي ج ورته د ښې څېرې سره ښکلې ځواني او ښکلې اواز هم ورکړی چې د اواز او ليدلو مينه والو يې خورا زيات دي. له همدې ځايه وو چې د شعر او شاعرۍ ډګر ته يې را ودانګل. ډېرې شعرونه او غزلې يې وليکلې خو په وينا يې زړه يې پرې اوبه نه دي ځنېلې. څو يې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خو اراده لري چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري. يوازې دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په نګر کې وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د هغوي د خوښې مطابق به انتخاب کوي. لوستونکو او مينه والو ته به يې وړاندې کوي. د ټلويزيون په پرده ډېر ځله د شعر په ديکلو مه کولو او نورو تفرېحي خپرونو په وړاندې کولو سره ليدل شوی. له اکې کارې سره يې ځانګړې مينه وه چې دې مينې او علاقې تر دې را ورساوه چې بايد په راتلونکي کې په فلمونو او ډرامو کې هم کار پيل کړي او فعاله ونډه پکې واخلي. له فلمي ستورو او د هغوي له حرکتونو سره يې زړه پورې توب خورا زيات وو. همېشه به يې هڅه کوله له ځانه سره داسې اګونه وکړي. څو په دې مطمئن شي چې کولای شي په فلمونو او ډرامو کې هم کار وکړي. ليدونکو او ننداره کونکو ته ځان د يو تکړه اکر په بڼه رو وپېژني نه يوازې فلمونو او سريالونو سره مينه يې وه ورسره د روانو حالاتو انځورونو هم دي ته وهاخواوه چې بالاخره د فلمي حرکاتو په لوبولو سره هېوادوالو ته د وخت انځورونه روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې يې ورته په ګوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ. دا چې د کار کولو او شوبينګ پايلې يې تر ډېره ورته مشتبې وې. د ليدونکو لخوا ورته د ستاينې صحنه څرګنده شوه. ښه به جوړت سره يې وويل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د ملاله او سوره په نامه يې په دوه ټلويزيوني سريالونو کې کار کړی. په ليدو يې په مينه والو کې خورا زيات والې را غلې. له دې وروسته يې د ښه کار په پايله دا ورته څرګنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په برياليتوب سره يې تر سره کړي. نه يوازې دا چې په سمه توګه به يې ترسره کړي وي. ورسره به د مينه والو لخوا ډېر وستايل شي. اباسين سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوی. سېلاب هيله لري څو په راتلونکي کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي. څو د نور هېوادونو په شان زمونږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي. د ټلويزيوني سريالونو سره زياته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سينمايي فلمونو کې لوبېدل څو ورته د خوب رېښتيا کېدل ښکاري او هڅه کوي څو په هر قېمت چې وي په سينمايي فلم کې د يو غوره اګر په بڼه کار وکړي. په راتلونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سينمايي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنګه وکولای شي. د افغانستان سينما ته وده ورکړي. او په راتلونکي کې په افغانستان کې د ښه سينمايي فلمونو ننداره کول پيل او ډېر مينه والو را پيدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې جهانګير خان په ګوته کوي. د هغوی ټول اګونه

ورته په زړه پورې دي کله يې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر يې ضرور گوري خوند او پند ترې اخلي او کولای شي په ډېر کم وخت حتی په يوځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره وکړي خو اباسين سېلاب وايي دا يې يو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مينه وال يې د اوس په پرتله لا زيات شي ورسره د تمثيل په بارک کې هم ډېره خوشبينې نښې او وايي که وشول په را تلونکي وخت کې به د خپل تمثيل کولوو ته لا ډېر وخت وکړي سېلاب اوس په شمشاد تلویزیون کې ځينې تفرحي خپرونې په مخ وړي چې زياته برخه يې په کې د تمثيل کول دي او دی هم له تمثيل کولو سره ډېره مينه لري د داسې تمثيل کولو وړتيا لري چې ډېرې تمثيل کونکي او د د تمثيل مينه وال به يې ځای و نه نيسي په اوس وختو کې يې ډېر وخت تمثيل ته ورکړی نه يوازې تمثيل او فلم جوړلو سره مينه او علاقه لري ورسره د گڼ شمېر شاعرانو ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم ډېکلمه کوي چې په دې سره يې لا د اواز مينه والو په څو برابره زيات شوي تل هڅه کوي داسې انتخاب وکړي چې له احساس ډک پيغام ولري تر ډېره يې خلک خوښ کړي لومړی پرې د ده او بيا د اورېدونکو او مينه والو زړه پرې اوبه وڅښي د شعر په بوله مانا ترڅ او ډيزاين غور کوي ښه په شوق يې له ځانه سره په څو څو ځله تکراروي کله چې په دې وپوهېږي چې اوس يې اورېدونکي د زړه له تله خوښوي يو ډول اثر پرې کولای شي مخکې له دې چې انتخاب يې کړي له هغه شاعرانو ملگرو سره پرې مشورې کوي چې په شعر او شعاري ډېر ښه پوهېږي د هغوی په انتخاب او بيا يې د ويلو ترڅ په خپله روته برابرېږي په داسې انداز يې وايي لکه څرنگه چې د شعر له لوستلو سره ښايي ډېر زيات شعرونه يې ډېکلمه کړي چې اختر په نامه ډېکلمه کړی شوی شعر يې ډېر زړه جزونکی او د دې د ښې وړتيا ثابونکی دی د دې شعر ډېکلمې په مينه والو او اورېدونکو څه بيل شان اغېز وکړ ډېرو خلکو د يو رېښتنې صحنې ليدل انځورول او خورا مينه يې ورسره پېده کړه ډېته ورته ډېر نور شعرونه يې هم په ډېر لور او مناسب انداز سره ډېکلمه کړي چې د هر يو خوند يې د يو بل په پرتله زيات دی د خلکو په زړونو کې يې ځای نيولی او د بيا ځل اورېدو لېوالتيا يې نښي همدا دی چې ډېری شاعران د افغانستان جنگ له اباسين نه مشر گڼي او بيا وايي چې دی په ښه طريقه کولای شي د تېرو بډامنو وختونو انځورنه مينه والو ته په شه شان سره وړاندې کړي دا ورته وښايي چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي ورسره دا هم ورته ښايي چې څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پای نکی کېږدو او سوله را ولي لکه مخکې چې مو يادونه وکړه اباسين سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره يو تکړه سندرغاړی هم دی د سندرو ويلو پوره وړتيا لري خو دا چې تر اوسه يې ډېرې کمې سندرې ويلي علت يې د وخت نشتوالو ښي دا چې په رسنيو کې هم کار کوي ورسره شاعر او ډېکلمه کونکی هم دی نه شي کولای په يو وخت کې بول کارونه سرته ورسوي که څه هم محلوښت به يې ورته جوړ کړی وي خو وايي چې د رسمي چارو د زياتېدو له امله د سندرو ويلو ته لاس رسي نه شي کولای ځوان شاعر طاهر شرر صابى يو ښکلې غزل يې په خپل خوږ اواز او د موسيقۍ په ساز او سرور سره پوښلې اورېدونکو ته وړاندې کړه د سندرو په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب يې په يو ستر شهوت ونازوه دا غزل چې شرر صيب په کوم انداز ليکلی او څه انځور يې پکې نغښتې سېلاب بيا اورېدونکو ته داسې روښان کړی چې په همغه انداز چې شاعر به غوښتل زمزمه کړي چې مطلبه يې داسې ده ځواني دې رانه وخوره لونگه ځوانيمرگه غنم غوندې رېبې مې رنگه بنگه ځوانيمرگه کله چې خلکو دا سندره واورېده په زړه کې يې د اباسين سېلاب د دې هنر د پرمختگ لپاره هېلې زياتې شوې داسې را تونکي يې ورته انتخاباوه چې نوموړی به په ډېرو سندرغاړو کې د غوره سندرغاړي لقب خپل کړي شاعران او هنر مندان يې د دې لومړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي که دی لا د خپل دې هنر ته وخت ورکړي يې له شکه چې هنر به يې وده کوي پرمختگ به کوي او خپلو اهدافو ته په ډېر ژر ورسېږي هڅه خوب چې يې د دې هنر په اړه ليدلی وي تر ډېره به يې تعبير ته ورنژدې شي حتی پوره به شي اباسين سېلاب ۲۵ کاله عمر لري اوس لا نوی ځوان دی واده يې نه دی کړی خو بيا هم په خپل هنر کې د

پرمختگ لپاره يې پلار او ورونه دادگېرنه وركوي او تشويقوي يې

نه ژرۇز مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىۋى بايرىمى تەبىئەت بايرىمى ئەمگەك بايرىمى تەنھەرىكەت بايرىمى ئەدەبىيات سەنئەت بايرىمى قاتارلىق كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت بايرىمى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەڭ قەدىمىي ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ھادىسىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ دۇنيادا مىلاد قۇربان ھېيت چاغان قاتارىدا سانىلىدىغان تۆت چوڭ بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نه ژرۇز بايرىمىنىڭ ئىران ۋە تۇران دىيارلىرىدا يېڭى يىل بايرىمى سۈپىتىدە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقىنىغا يىلدىن ئاشقان بولۇپ بۇ بايرامنى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھازىر مىليوندىن ئاشىدۇ. نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە شەكىللەنگەن نورۇز مەدەنىيىتى ئاشۇ مىللەتلەرنىڭ ماددىي مەدەنىيلىك بىلەن مەنىۋى مەدەنىيلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇپ كەلمەكتە.

ئېلىمىز دە قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي بايراملارنىڭ بىرى بولغان نورۇز بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش ئۇيغۇر قازاق قىرغىز ئۆزبېك تاتار تاجىك قاتارلىق قەدىمىي مىللەتلەرگە ئورتاق تۇر.

ئەجدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى دەۋرىدە قۇياش ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ بىزگە كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى ئىلاھ كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا كېچىسى يەرنىڭ تېگى بىلەن يەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە ئۆتىدۇ. ئۇ يەر تېگىدىن ئۆتكۈچە جىن ئالۋاسىلار بىلەن ئېلىشىپ جەڭ قىلىدۇ. دېگەن ئەپسانىگە ئىشەنگەن ۋە كېچىسى گۈلخان يېقىپ قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى تىلەپ گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ ئىبادەت قىلغان كېيىن ئىبادەت ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ ئاينىڭ كۈنى يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈنگە توغرىلىغان شۇنىڭ بىلەن ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمى شەكىللەنگەن.

نه ژرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز نورۇزنى قۇتلۇق كۈن دەپ بىلىپ زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالېندارى بويىچە يىل ئاخىرلىشىپ يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە مىلادى كالېندارى بويىچە ئاينىڭ كۈنى يەنى كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ تاللاپ ئۇنىڭغا نورۇز يېڭى كۈن يىل يېڭىلانغان كۈن دەپ ئات قويغان.

نه ژرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۇلىشىپ ئوۋغا چىقىش مال ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش تېرىقچىلىققا كىرىشىشىنى ئاۋۋال ئىش ئوقىتىگە ئوڭۇشلۇق بەرىكەت تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن.

نه ژرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەبىئەت قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىشىشقا باشلىغان ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ ئېدىرلار دەل دەرەخلەر كۆكىرىشكە باشلىغان كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتنى زوقلىتىش تەبىئەتنى سۆيۈش تەبىئەتنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نه ژرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر قىلىنىپ ئېتىز ئېرىقلار باغلار يوللار

ھويلا ۋاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ نەيىزلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر ۋارۇز كۈنى كەڭرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىنىسا دالىلاردا چەۋەندازلار بەيگە ئوغلاق تارتىشىشقا چۈشۈپ ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز كۆز قىلىشىدۇ دارۋازلار مۇنەللەققە تارتىلغان دارغا چىقىپ ماھارەت كۆرسەتسە باقمىچىلار ياكى يۇرت كاتتىلىرى قوچقار خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش ئىت تالاشتۇرۇش قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ ئاۋامنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ

نورۇز ئەدەبىيات سەنئەت بايرىمىدۇر نورۇز كۈنى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ يۇرت مەھەللە بويىچە قوزغىلىپ مەنزىرىلىك جايلاردا نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينىيدۇ شائىرلار نورۇز نامىلەرنى ئوقۇشۇپ مۇتالىئە قىلىشىدۇ ئەلنەغمىچىلەر ئون ئىككى مۇقام كۈيلىرى خەلق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ سەھرا دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغانلىكى ئادەم بەس بەستە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ سورۇننىڭ كەيپىياتىنى ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان ئېسەنلىكىنى سالامەتلىكىنى مەمۇرچىلىق ئاسايىشلىقنى ئىناقلىق ئۆلمۈكىنى تەشەببۇس قىلىدىغان ماھىر چەۋەندازلارنى ئىلھامى قايناپ تۇرىدىغان شائىر قوشاقچىلارنى تاللايدىغان باھالايدىغان ناخشا مۇزىكا ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان مۇقىملىقنى قوغداپ ۋە تەنپەرۋەرلىكىنى ئۇرغىتىدىغان كىشىلەرنى ئىلىم مەرىپەتكە ئۈندەپ ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتەكلەيدىغان يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ ئىلھام توپلاپ ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى ھەپتە يەنى كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ

ئەسىردىنلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن يىپەك يولى دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان ھازىر شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە مانا شۇ يول توغرىسىدا قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن

سىماچىيەن مىلادىدىن بىل بۇرۇن تۇغۇلغان تارىخى خاتىرىلەر ناملىق ئەسىرىنىڭ پەرغانە ھەققىدە قىسسە ۋە سەنگو مىلادىنىڭ بىلى تۇغۇلۇپ بىلى ئۆلگەن خەن سۇلالىسى يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە بابلىرىنى يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن مىلادىدىن بىل بىر قېتىم مىلادىدىن بىل بۇرۇن بىر قېتىم مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چيەننىڭ خەن سۇلالىسىنىڭ مىلادىدىن بىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ بىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن پادىشاھى خەن ۋۇدېغا مىلادىدىن بىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن بىل بۇرۇنقى چاغىچە پادىشاھ بولغان غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن پايدىلانغان جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋىي تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ قەدىمكى چاغدا شەرقى

ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى چاڭئەن ھازىرقى شىئەن ۋىلايىتى غەربىي رومانىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتادۇڭغا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاچا يولىنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي شىمالىدىكى لولان ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭغاندا ياركىندىكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى بولىدۇ. مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا بۆلۈنگەن يولىنىڭ يەنە بىرى لولانىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ. ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ ئەتراپتا تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ غەربكە ماڭغاندا قارا شەھەر كۇچار ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە سوغدى خارەزمى ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقىدا جۇمھۇرىيىتىدە ئارقىلىق ئالانلار مەملىكىتىگە كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە ئىراقتىكى دىجل ۋە فىرات ۋادىسى ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول شىمالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا تارىم ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا غەربىي ئاسىيادا ئىدى. ئۇچۇقراق ئېيتقاندا ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر چاۋشيەن جۇڭگو بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ئىقتىسادى مەدىنىي سىياسىي ئالاقىلارنى باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار تۈركلەر ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھونلار ئارىسىدا تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى سىياسى جەھەتتىن مۇۋەپپەقىيەتلىك تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ خوتەننىڭ بىپەك ماللىرى مىلادىدىن ئەسىر بۇرۇن ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك ماللار مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن يۇنانىستانغا روماغا ئېلىپ بېرىلاتتى. رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك ماللارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىستىڭ ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يازغان ئەسىرىدە مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولى مىلادىنىڭ ئەسىرىدە ياشىغان مارتىيۇس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۈۋەندىكىچە كۆرسەتكەندىكى پىتولىنىڭ

كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ئىراق مىسوپوتامىيە ۋادىسى ئىران ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك دىن ئۆتۈپ سىرىسلەر ئىل يۇنانچە سۆز بولۇپ يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ گە تارىم ئويمانلىقى ئېلىپ بارىدۇ يۇنان ئالىمى پىتولمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ جەنۇبىي يول دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا كېلىدۇ يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە مىلادىدىن ئىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ بىلىمىچە داۋام قىلغان جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە مىلادىنىڭ بىلىمىدىن بىلىمىچە شەرقتىن غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى پېچۈي ھەققىدە قىسسە دىمۇ مەلۇمات بېرىلگەن شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن

سۈي سۇلالىسى مىلادىنىڭ بىلىمىدىن بىلىمىچە ھۆكۈم سۈرگەن نىڭ پادىشاھى ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا مىلادىنىڭ بىلىمىدىن بىلىمىچە غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭئېغا كېلىپ جۇڭگو بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى ھېسابقا ئالغان ياڭدې پىچۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان پىچۈي چاڭئېغا كەلگەن چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ غەربىي رايوندىكى تارمىقىدىن ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيانى كەڭ مەنىدىن ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغا چە بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار تاغلار دەريالار خەتەرلىك ئۆتكەللەر يول ئۆتكەللىرى توغرىسىدا مەمۇمات توپلىغان پىچۈي تىزىملىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان مانا شۇ ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن داشاتادىن غەربكە قاراپ مېڭىپ كاسپىي دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە ئۈچ يول بار بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ بۇ يول قۇمۇل بارىكۆل تۇرالار ئۇيغۇرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ ئا ياشايدىغان جايلار قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغا چە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ ئا ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ ئا ئېلىپ بارىدۇ ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە كاسپىي دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ يوللارنىڭ يەنە بىرى ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ بۇ يول تۇرپان قاراشەھەر كۇچار قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە تاشكەنت سەمەرقەنت كىيىود بۇخارا مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپىي دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ يوللارنىڭ يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ بۇ يول پىچان خوتەن قاغالىق تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ۋاخان ئافغانىستاندا توخارىستان ئافغانىستان ئىتپالىت ھازىرقى پاكىستان شىمالى ھىندىستان بامىيان ئافغانىستاندا كىيود سەمەرقەنتتىن غەربىي شىمالىدا ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپىي دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ بۇ ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىي ئىشلىرى ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ شىمالدىن جەنۇبقا قاتنايدۇ قۇمۇل تۇرپان پىچان غەربىي رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل پىچۈي

تەسۋىرلىگەن يوللار تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى ۱۱۱۱۱۱ خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ بۇ يوللار غەربىدە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ پايتەختى كونىستانىنپول ۱۱ ھازىرقى ئىستانبۇل ۱۱ دىن تارتىپ شەرقتە كۈرىيىگىچە ۱۱ ھازىرقى چاۋشيەنگىچە ۱۱ بارىدىغان يول ئىدى ۱۱ پىجۇينىڭ ۱۱ غەربىي رېيوندى يېڭى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى ۱۱ ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن شىمالىي ئوتتۇرا جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىيىسى ۋە تۈگۈنلىرى بولغان رايونلار ۱۱ كاسپىي دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ئوتتۇرا ئاسىيا ئافغانىستان تارىم ئويمانلىقى جۇڭغار ئويمانلىقى ۱۱ تۈرك خاقانلىقىنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ شۇ چاغدىلا تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى ئىدى ۱۱

۱۱ شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا ۱۱ تەھرىر ۱۱

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار ۱۱ چەت ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە ۱۱ قەدىمكى خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش ۱۱ شەرق مەلىكىسى ۱۱ دەيدىغان رىۋايەتنى كۈتۈرۈپ چىقىپ خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىغىنى شەرق مەلىكىسى ۱۱ جۇڭگو مەلىكىسى ۱۱ نىڭ ئېلىپ كەلگەنلىكى ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە پىلىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى ۱۱ بۇ رىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىغىنى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱۱۱ يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجاييا جاۋا ۱۱ بۇ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى بولسا كېرەك ۱۱ غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دىيىشىدۇ ۱۱

ئۇلارنىڭ بىرىدىن ئاساسلىنىدىغان دەسمايىسى جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست شۇەنجاڭ ۱۱ مىلادىنىڭ ۱۱۱۱۱۱ يىلى تۇغۇلۇچ ۱۱۱۱۱۱ يىلى ئۆلگەن ۱۱ نىڭ ۱۱ ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى ۱۱ ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى توغرىسىدىكى رىۋايەت ۱۱

شۇەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ ۱۱ يىل ۱۱ مىلادىنىڭ ۱۱۱۱۱۱ يىلىدىن ۱۱۱۱۱۱ يىلىغىچە ۱۱ تۇرغان ۱۱ ئۇ لويانغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيا ھىندىستاندا كۆرگەن ۱۱ بىلگەن ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسلىنىپ ۱۱ ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى ۱۱ دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان ۱۱

۱۱ ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى ۱۱ ناملىق ئەسەرگە شۇەنجاڭنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە ۱۱ ھىندى ئىبەت رىۋايەتلىرى ئاساسىدا ۱۱ خوتەن خانى ۋىجاييا جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى ۱۱ جۇڭگو مەلىكىسى ۱۱ خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش كىيىمىنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش ۱۱ چېگرادىكىلەر مەلىكىنىڭ باش كىيىمىنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمىغان ۱۱ مەلىكە خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن ۱۱ بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا ۱۱ بۇ قۇرۇتلارنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا ئايلىنىشى مۇمكىن ۱۱ دەيدۇ ۱۱ ئەمما مەلىكە پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان يىپەكتىن شايى ۱۱ دۇردۇن توقۇپ ۱۱ كىيىم ۱۱ كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ ۱۱ بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە قۇرۇتنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ ۱۱

بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مىلادىيىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق قىلىنغان بولغان شەرق مەلىكىسى جۇڭگو مەلىكىسى بىلەن قۇرۇتتىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشتىن ئاز دېگەندە ۱۱۱۱-يىلى بۇرۇن مىلادىيىدىن ئەسىر بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان يىپەك ماللارنى تەتبۇلاپ ئۇنىڭدىن كىيىم كېچەك كىيگەنلىكىنى شۇ چاغلاردا تېخى جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق خوتەنگە بىلەن قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.

ئاتالمىش شەرق مەلىكىسى توغرىسىدىكى يالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك ماللىرىنى تېخى بىلمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن چاغدا ئەڭ دەسلەپ قايسى خەلقلەر توقىغان يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن كىيىم كېچەك كىيگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن كىتاس مىلادىيىدىن ۱۱۱۱-يىلى بۇرۇن ئۆتكەن سىترا بون مىلادىيىدىن ۱۱۱۱-يىلى بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىيىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن خوبلىئوس ۋىيگىلى مارۇ مىلادىيىنىڭ ۱۱۱۱-يىللىرى ئۆتكەن روما تارىخچىسى فىلوروس مىلادىيىنىڭ ۱۱۱۱-يىللىرى ئۆتكەن فىلىپپى مىلادىيىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى تۇغۇلۇپ ۱۱۱۱-يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن كىلاۋدى پىتولى مىلادىيىنىڭ ۱۱۱۱-ئەسىرلىرىدە ئۆتكەن قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ بۇرۇنقى خوتەننى ئاساس قىلغان يۇنان تىلىدا سىرىسلار دۆلىتى بىپەك دۆلىتى دەپ يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم بىپەك دۆلىتى سىرىسلار دۆلىتى توغرىسىدا مەلۇمات بەرگەن يۇنان ئالىمى كىتاس بولۇپ ئۇ مىلادىيىدىن ۱۱۱۱-يىلى بۇرۇن سىرىسلار دۆلىتى دېگەن نامنى ئىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىترا بون ساياھەت خانىرىسى ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا مىلادىيىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن ئۇلۇغ ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىڭ مىلادىيىدىن ۱۱۱۱-يىلى بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەرکەردىسى ئۇنىسكىر يىتوسنىڭ خانىرىسىدىن پايدىلانغان ھىندىستانغا كەلگەن ئۇنىسكىر يىتوس ئۆزى يازغان خانىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى بولغان تارىم ئويمانلىقىنى سىرىسلار دۆلىتى بىپەك دۆلىتى دەپ يازغان سىرىسلار دۆلىتى بىپەك دۆلىتى توغرىسىدا يۇنان ۋە روما يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلا پىلىپپى مارىسىلىئوس پىتولى قاتارلىقلارنىڭ بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىي ۋە ئېنىق.

روما يازغۇچىسى مىلا مىلادىيىنىڭ ۱۱۱۱-يىللىرى ئۆتكەن ئاسىيانىڭ شەرقىدە ھىندىلار سىرىسلىقلار سىتىسلىكلەر ياشايدۇ ھىندىلار بولسا جەنۇبتا سىتىسلىكلەر بولسا ئەڭ شىمالدا سىرىسلار بولسا مانا شۇ ئىككىسىنىڭ سىتىسلىكلەر بىلەن ھىندىلار ئوتتۇرا قىسمىدا ياشايدۇ سىرىسلىقلار دۇنيادا تەڭدىشى تېپىلمايدىغان سەمىمى سادىق ئادەملەر ئۇلار سودا ئىشلىرىغا ئۇستا بولۇپ سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ قويۇپ كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ دەپ يازىدۇ مىلانىنىڭ سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ئەمەلىيەتكە دەلمۇدەل ئۇيغۇن كېلىدۇ بۇنىڭدا دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار مىلا

ئېيتقانداكى ھىندىستان سىرىسلىقلار ئۇيغۇرلار ئاينىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. مىلادى سىرىسلىقلار سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. مالنى قۇملۇققا قويۇپ قويۇپ كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى چاغلاردا تۈركى خەلقلىرىدە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن. ئىلىسىز سۇدانى كۆرسىتىدۇ. مىلادى سىرىسلىقلار مالنى قۇملۇققا قويىدۇ دەيدۇ. مىلادى ئېيتقان قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق چۆلىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى تېرىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددىي ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەت شۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىينى تەبىئەت تارىخى ناملىق ئەسىرىدە سىرىس دۆلىتىنى يىپەك دۆلىتى توغرىسىدا مەزمۇنى مىلادى بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىينى مۇنداق دەپ يازىدۇ. سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر. ئۇلار كىمخاپ تاۋاق دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ. سىرىسلىقلار مۇلاھىم تارىتىنچاق كېلىدۇ. پىلىينى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ. سىرىسلىقلار بوي تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز چاپچىلىرى قىزىل كۆزلىرى كۆك ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەتتىن بارغانلار ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەتتىن بارغانلار ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا ئېلىپ بېرىپ سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا قويىدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال ئالماشتۇرۇلىدۇ. پىلىينىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىلىينىڭ سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئويسۇنلارنى كۆك كۆز قىزىل چاچ دەپ يازغان بولسا قىرغىزلارنى چىرايى ئاق سۈزۈك قىزىل چاچ كۆزلىرى كۆك دەپ يازغان. پىلىينى رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ تەيشى ئىشرەت كەپ ساپاغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بۇزۇپ چېچىپ ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ئۇلارنىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار دۇردۇنلاردىن ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت. سىرىسلار دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىرىنىڭ ئالتۇن پۇللىرىنىڭ ئا سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى. دۆلىتىمىڭ تىللىرىدىن ھىندىستان سىرىسلار دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەر يىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىرىكىيىس رىم تىللاسى ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار دۆلىتىمىدىكى ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئاق سۆڭەكلەرنى دىمەكچىنىڭ بۇزۇپ چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ. پىلىينىڭ تەبىئەت تارىخىدىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ تەيشى ئىشرەت كەپ ساپالىق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن ئالغان بولسا دورا دەرەمك ئۈنچە ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەر يىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون سىرىكىيىس رىم تىللاسى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان دورا دەرەمك ئۈنچە ياقۇت مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان يونان ئالىمى كىلاۋدى پىيتۇلىمى جۇغراپىيە ناملىق

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلىرىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار ئارقىلىق ئېيتىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ئۇلارنى ئۆز نامى بىلەن ئۇيغۇرداس ئاتىغاندىن تاشقىرى ئۇلارنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئەگەر سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ مىلادىدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن تەرەققى قىلىمىغان بولسا جاپانىنىڭ مەر مەر شەھرى دەپ ئاتالغان رىمدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك ماللارغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىيالىمىغان بولاتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا يىپەك توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز ئەمەس ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ توقۇمىچىلىقىنى ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى يىللاردا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى ئىسپاتىيەت كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ بولغانكى شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن ئارقىدىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر بۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى كىمخاپلارنىڭ ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى ئا شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك. مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى بۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى مىلادىنىڭ يىللىرى شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا يىپەك يوق ئىدى. دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر پاكىتىمۇ بار. يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىيەلىك قېزىشلەر ئارقىلىق قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە مىلادىنىڭ يىللىرىدا پىلە قۇرۇتىنى ۋە ئۆزە دەرىخىنى ئىجبارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى. يادىكارلىق بەت مانا بۇ پاكىت يىپەك مەلىكىسى شەرق مەلىكىسى مىلادىنىڭ يىللىرى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ھەتتا تۇرپان رايونىدىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش يىپەك مەلىكىسى رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ يىللىرى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا يانلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن يالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل كېسىل رەت قىلىشى خالاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسمىملىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسمىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا تارىخىي پاكىتلار بويىچە ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى ئېتىراپ قىلىنسا خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماستىلىققا ھېچقانداق بانا ۱۱۱۱-سەۋەب يوق ۱۱۱۱-ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ تاقىلىپ گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى ۋە مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن يىڭ ۱۱۱۱-يىلى بېنچاۋ ئەۋەتكەن. ئىرانغا بارغان جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنىغا كېلىپ بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى روما ئېمپىراتورى ماركۇس ئاۋرىل مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان. دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن ھىندىچىنىغا چىقىپ ۋېيتنام ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى خەن خۇئاندى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە پادىشاھ بولغان. غا پىل چىشى كەرەكە مۇڭگۇزى ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخىي پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى ۱۱۱۱-يىپەك ئېلى دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتى. بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇن باشلانغان. دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇن كېيىن باشلانغان. رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن باشلانغان بولسا رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن ۱۱۱۱-يىل كېيىن باشلانغان.

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى ۱۱۱۱-ئەھرى.

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن ۱۱۱۱-يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ شايبى تاۋار دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا ئاساسەن روماغا تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى سىرىسلەر ئېلىدىن بارغانلىقى ئاتالمىش يىپەك مەلىكىسى ۱۱۱۱-يىلىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۈم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى خەلقئارا سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلاتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسىدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى تۇرپان خانلىقى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يايغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە پادىشاھ

بولغان ۋە ئەۋەتكەن سوۋغا ۋە سالاملىرى ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر قارا تۈلكە مويىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى ۋە شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ نەسىللىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن ۋە تۈرك خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر دورا ۋە دەرەخلەر زىبۇ ۋە زىننەت بۇيۇملىرى تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالماقنى ئىگىلەيتتى ۋە

تۈركلەر يالغۇزلا ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان ۋە تۈرك خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە بولغان ۱۱۱۱-يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن ۋە تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن خانلىقلار بېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانلىقىنىڭ رۇخسىتىنى ئالاتتى ۋە

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشتىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى ئالغىنى ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان تۈركلەر ئۈستۈن چىققان ۋە

ھەر يىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم ئىمپېراتورىسىغا سىرىسلەر ئېلىدىن يىپەك ماللارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان رىم ھۆكۈمرانلىرى ئېمپېراتۇرلىرى ۋە يىلىدىن يىپەك چىقىرىپ ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ شايبى تاۋار دورىنى قاتارلىق يىپەك ماللارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان ئىدى ۋە

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى ۋە بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ ۋە ۱۱۱۱-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى زوناراس ۱۱۱۱-ئەسىر خىتتا ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى ۋە بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى ۋە يىپەكنى پىلە قۇرۇتىشنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى ۋە

۱۱۱۱-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانۇس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ پىلە قۇرۇتىش ئۇرۇقىنى قاچان ۋەدىن قانداق ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئېمپېرىيىسىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن ۋە ئېمپېراتۇرى ئۇلۇغ پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە ئېمپېراتۇر بولغان شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومانلىقلار پىلە قۇرۇتىشنى بېقىپ يىپەك ماللارنى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ ۋە ئىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ ۋە ئېمپېراتۇر پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا پىلە بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن ۋە شۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي رومانلىقلار پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى ۋە ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە ۋە يىپەك ئېلىدە ئۇزۇن تۇرغان ۋە ئۇ سىرىسلەر ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە قۇرۇتىشنىڭ ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى كاۋاك ھاسىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان ۋە ئاندىن كېيىن پىلە قۇرۇتىشنىڭ ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۇستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن ۋە بۇ ئىرانلىق باھار كېلىش بىلەنلا پىلە قۇرۇتىشنىڭ

كەلگەنىدى بۇنداق تۇرۇش مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى ياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار مۇنداق: شىمالى سۇلالىلەر تارىخىدىكى خانىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. نىڭ خانى تۇباتۇنىڭ ۋاقتىدا مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە خان بولغان. مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى ئۇنىڭ پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى ئۇلۇغ ياۋچىلار ئاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ كىشىلەر غەربنىڭ رەڭلىك شىشىلىرىدىنمۇ ياقىراق چىرايلىق چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشەنى كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى شىشىلەردىنمۇ يېشىكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇلارغا ئۆگەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشىنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پاچاقلىتىپ كەتكەن. قەدىمكى تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت ياكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىر خىل تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئى مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتۇ شىمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر ئەھۋال بىزنىڭ قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا ئۇ چاغدا تۇباتۇ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۇلارنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ بىلەن ئاق ھون مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك شىشەنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىرلىرىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى جاسۇسلىرى بولسىمۇ مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىلى بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ خەنئۇدىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ ئېتىبار بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ تەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار بىدىلىكلەر پەيدا بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتىنىڭ ئاساسلىق يەم خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ئات بېقىشقا ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا خەنئۇدى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ چيەن ئوتتۇرا ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىدەنى باشقا يەنە زىغىر قارامۇچ پىياز تۇرۇپ قوغۇن تاۋۇز كاۋا قاتارلىقلارنىڭ تۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن ئانار كۆچىتىمۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-ئەسىرىگىچە پاختىدىن رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت ۱۱۱۱-ئەسىردىنلا كېۋەز تۇرۇقى چىكىت تۇرپاندىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ بىپا بالابار قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن بولسا

دېپ نەي سۇناتى قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئۇيغۇرلاردىن كىرگەن بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى ۋىي سۇلالىسى تاڭ سۇلالىسى ۋىي سۇلالىسى دەۋرىدە ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۈچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان مىلادىنىڭ ۷-ئەسىرى بىلەن كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە مەلىكە لىرىدىن ئاسىنا بىكە شىمالى جۇ سۇلالىسى ۷-ئەسىرىنىڭ خانى جۇشۇەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن چاڭئەنگە شىئەنگە ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇ جاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ كەلگەن ئۇ كۇچارلىق بولۇپ سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا ۷-ئەسىرىدە چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن نامراتلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش ئۇنىڭ سەنئىتىنى ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلغان ئۇلار تۆۋەندىكىچە

کوچار مؤزی کی سی

قه شقہ ر مؤزی کی سی

بۇخارا مۇزىكىسى

سہ ماہی رقیہ انت مؤزی کی سی

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ہی ہندی مؤزی کی سی

كۆرىيە مۇزىكىسى

چیٹ موزی کی سی

لی خوا مؤزی کی سی

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەتتە خىل مۇزىكىنىڭ ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كورىيە مۇزىكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا قالغان بەش خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا بېيىبا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ شۇ چاغدا جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس شۇڭا ئۇ مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

[illegible]

[illegible]

يىلىغىچە خان بولغان مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلى كومانراجىۋانى تەكلىپ قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكالىغان ياۋشىيىنىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن پايدىلانغان كومانراجىۋا شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە ۱۱۱۱-شاگىرتقا بۇددا تەقىدىلىرىدىن دەرس بەرگەن ياۋشىيىن دائىم ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان كېيىنكى چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىر قانچىسى دائىشمەن ئەۋلىيا دېگەن نامغا ئىگە بولغان كومانراجىۋا شىئەندە بۇددا تەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن جىلىدىلىق پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن تەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان ئۇنىڭ قولىدىن چىققان تەرجىمە تەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ چۈشىنىشلىك بولغان كومانراجىۋانىڭ دىن پەلسەپە تەدبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە تەدبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسوپ داڭلىق تەرجىمان تالانتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا قەدىمكى چاغدىن تارتىپ ۱۱۱۱-ئەسىرگىچە ئۇلۇغ ساياھەتچى ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى ئاتالمىش يىپەك يولى يالغۇزلا غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا قالماستىن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق يۈكسەك مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۈرۈكلۈك رول ئوينىغان بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۇجىزىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىنى ئاساسى ئۆگىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە رولىنى ئوينىغان

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىنى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران ئەھمەللەر سۇلالىسى مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن ياۋچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغىچە ھۆكۈم سۈرگەن كوشات ئېمپىرىيىسى مىلادىدىن ۱۱۱۱-يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن ئاق ھون ئېمپىرىيىسى مىلادىنىڭ ۱۱۱۱-يىلىدىن ۱۱۱۱-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى ۱۱۱۱-۱۱۱۱-ناھايىتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى